

Poutní areál Klokoty u Tábora a památková péče

Martin GAŽI; Roman LAVIČKA

ANOTACE: Studie se zaměřuje na postupy, které památková péče uplatňovala při opravách specifického památkového souboru mariánského poutního místa v několika etapách stabilizace jeho stavebních konstrukcí a restaurátorských prací v průběhu 20. století a zejména pak v letech 1998–2017. Rekapituluje zvolené postupy a shrnuje nová zjištění i nálezy. Zamýšlí se též nad možnostmi případných dostaveb areálu.

Jedna z nejpůsobivějších kultovně využívaných svatyní na dohled městských hradeb je situována v Klokotech na návrší západně od historického jádra města Tábora.¹ V umělecko-historických syntézách tomuto poutnímu areálu nebývá věnováno příliš prostoru, zakladatel jihočeského dějepisu umění Josef Braniš jej zcela pominul,² stejně tak o něm nenalezneme ani řádku v posledním velkém interpretačním díle zabývajícím se českou barokní architekturou.³ Toto konstatování není nutné vnímat ani jako znak pouze lokálního významu dané památky, ba ani jako kritiku syntetických prací českého dějepisu umění, nýbrž jako komentář k jejich metodě hodnocení staveb a z ní se odvíjejícího způsobu nutné selekce. Důvod je nasnadě: Klokoty neobsahují díla autorsky včleněná do obecně přijímané plejády vrcholných architektů a malířů 17. a 18. století. Ostatně na jihu Čech nebývá považováno za kompatibilní s uznávaným kánonem významné množství dalších artefaktů té doby, a snad i proto bývá „jihočeský barok“ považován – ať již oprávněně, či nikoliv – za umělecko-historicky pouze průměrný,⁴ popřípadě regionálně svébytný fenomén.⁵

Vědomí jedinečných kvalit Klokot nacházíme zejména v pracích těch autorů, kteří usilovali o rozšíření úzce umělecko-historického hodnocení památkového fondu.⁶ Kupodivu se tak dalo i na počátku 50. let a odmyslíme-li ideologický podtón argumentace církevním „vemlouváním do srdcí věřících“, zůstává stále platné tehdejší ocenění „smyslově efektivních tvarových hříček mistrně vkomponovaných do české krajiny a počítajících s jejím malebným prostředím“.⁷ Podmanivě bizarní krásu areálu nedávno vystihl i francouzský

1

žová hora u Českého Krumlova v jihočeských a středoevropských souvislostech, České Budějovice 2012, s. 143–147.

2 Josef Braniš, *Obrazy z dějin jihočeského umění*, Praha 1909.

3 Jakub Bachtík – Richard Biegel – Petr Macek (edd.), *Barokní architektura v Čechách*, Praha 2015.

4 „Venkovský průměr a prostřednost“ byly uměleckými historiky dlouhodobě považovány za „typickou značku jihočeského barokního umění“. Citováno dle: Vladimír Denkstein, Podíl Č. Budějovic na díle F. A. Maulbertsche, in: *Ročenka Vlastivědné společnosti jihočeské při Městském muzeu v Čes. Budějovicích za rok 1934*, České Budějovice 1935, s. 16. Braniš (pozn. 2), s. 88 pro to nacházel poněkud zjednodušující vysvětlení v absenci potřeby přivádět obyvatelstvo k pravé víře v kraji s větším procentem katolíků a relativním dostatkem kostelů.

5 Nejzřetelněji svébytnost jihočeského barokního umění formuloval Zdeněk Kalista, *Století andělů a ďáblů. Jihočeský barok*, Jinočany 1994 (rkp. 1967). Tento názor však nebyl v odborné obci akceptován, srov. např. Jiří Rak, *Století andělů a ďáblů, Dějiny a současnost* XVII, 1995, č. 3, s. 62.

Obr. 1. Klokoty (okres Tábor), východní přístupová cesta k poutnímu areálu kostela Nanebevzetí Panny Marie od města Tábora, 30. léta 20. století. Muzeum fotografie Šechtl a Voseček, ID foto 1124.

6 Do širšího povědomí Klokoty pevně vsadil již Julius Košnář, *Poutnická místa a památné svatyně v Čechách*, Praha 1903, s. 401–404. V tematicky strukturovaném průvodci, vydaném krátce po listopadu 1989 turistickým nakladatelstvím Olympia, byly vřazeny mezi patnáct nejvýznamnějších poutních areálů v českých zemích, blíže Radovan Peterka – Michal Flegl, *Poutní místa*, Praha 1991, s. 49. Shrnutí dosavadních poznatků o historii poutního místa publikovala Ludmila Ourodová-Hronková, *Klokoty. Poutní místo*, Tábor 2013.

7 Jaroslav Herout, Tábor, *Zprávy památkové péče* X, 1950, s. 122. Stručněji, dle smyslu ale obdobně Jaroslav Wagner, *Výsledky památkové dokumentace v tábořském okrese*, *Zprávy památkové péče* XV, 1955, s. 172–173.

■ Poznámky

1 Interpretační zasazení Klokot do souvislostí příměstských kultovních středisek přinesli: Martin Gaži, *Vazby jihočeských městských komunit k mariánským ochranníčkám v 17. a 18. století*, *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* XXXIX, 2002, č. 1, zvl. s. 19–21. – Martin Gaži – Jarmila Hansová, *Svatyně za hradbami měst. Kř-*

2

Obr. 2. Milostný obraz Panny Marie Klokotské, Johann Andreas Burger, 1636, detail malby po restaurování, Římskokatolická farnost Klokoty u Tábora. Foto: Martin Martan, 2003, spisovna NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, RZ 4795.

Obr. 3. Klokoty (okres Tábor), kostel Nanebevzetí Panny Marie, pohled do presbytáře na hlavní oltář s milostným obrazem, publikováno 1940. Reprofoto: Sedláčková (pozn. 14).

3

historik Olivier Chaline: „Klokoty přitahují pohled zejména tím, že jsou obdélníkem [sic!] posázeným kupolemi, lucernami, báními, kříži. Ty se tyčí nad každou rohovou kaplí i nad každým prvkem ústřední svatyně. Výsledkem je, že pozorovatel má dojem mohutnosti i pocit, že jde o jakési vidění. Klokoty posazené na výšině a obklopené hradbami vypadají jako Jeruzalém z žalmu.“⁸

Specifický účinek klokotského památkového souboru nejlépe vyniká v širších kulturněhistorických souvislostech utváření krajinné dominanty. Podmíníme-li kvalitativní hodnocení klokotského poutního areálu kritérii krajiny tvorby, plným právem náleží do souboru nejdůležitějších barokních poutních míst českých zemí

v nedávné době prohlášených národními kulturními památkami. Zapomenout se při této příležitosti ovšem nemůže ani na spojitost mezi působením až domácky intimního interiéru a oslnivě rozmáchlého exteriéru, které vytváří jedinečný účinek duchovního útočiště. Tato případová studie si klade za cíl zrekapitulovat historii zdejší památkové péče a poukázat tak na metodická specifika obnov památkových areálů poutních míst.

Základní informace o historii poutního místa

Klokotský kostel Nanebevzetí Panny Marie, vsazený do zvolna stoupajícího návrší na skalnatém ostrohu nad řekou Lužnicí, svými počátky sahá minimálně do 14. století a je mož-

né, že jeho dávný předchůdce souvisel se zdejšími vítkovským sídlem obývaným již ve 13. století.⁹ Větší množství informací ovšem

■ Poznámky

⁸ Olivier Chaline, *Bílá hora*, Praha 2014, s. 499.

⁹ Při stavbách rodinných domů a komunikací v širším okolí poutního areálu proběhlo v posledních letech několik záchranných archeologických výzkumů, jejichž výsledky dosud nebyly souhrnně publikovány. Na několika místech se zde podařilo zachytit osídlení z období od poloviny 13. století, což je možné interpretovat jako pozůstatky zázemí dosud přesně nelokalizovaného šlechtického sídla Vítkovců. Výzkumy se zabývá Archeologické oddělení Husitského muzea v Táboře.

máme k dispozici až o pozdně středověké podobě jednoduchého obdélného kostela z poloviny 16. století. Poměrně přesnou představu o jeho exteriéru nám nabízejí kresby zhotovené v souvislosti s jeho připravovanou přestavbou na počátku 18. století; je z nich patrné, že se oproti stavu staršímu o sto padesát let v průběhu 17. století změnil pouze minimálně.¹⁰ Tehdy bylo pro správu kostela i postupné etablování proslulosti zdejšího poutního místa důležité angažmá duchovních správců z premonstrátského, od roku 1679 benediktinského prostředí. Přestavba slohově nijak výrazného kostelíka ve vrcholně barokní poutní areál proběhla v letech 1700–1714.¹¹ Jejím iniciátorem se stal tábořský děkan Jiří Josef Winkler (ve funkci 1689 – † 1719), který postupoval ve shodě s opatem benediktinských Emauz i tábořskou městskou reprezentací a dokázal navázat spolupráci s významným množstvím šlechtických i měštanských mecenášů, na prvním místě s krumlovským vévodou Janem Kristiánem z Eggenbergu (1641–1710).¹²

Koncept radikální přestavby kostela se postupně proměňoval. Letopočet MDCCI (tj. 1701) na západním průčelí kostela naznačuje, že během dvou stavebních sezón byla v hrubých obrysech dokončena loď a brzy poté následovala při její severní a jižní stěně výstavba bočních kaplí sv. Josefa a sv. Václava zakončených báními s lucernami. Konfrontujeme-li několik návrhů úprav, které postupně nechával zhotovovat tábořský děkan pro knížete z Eggenbergu i arcibiskupskou konzistoř,¹³ je patrné, že se během prvního desetiletí výstavby vrcholně barokního areálu stala jedním z hlavních motivů poněkud klopotného hledání jeho exteriérového vyznění pohledová osa od východu, kde stojí město Tábor. Malované chronogramy v kupoli kněžiště opakují letopočet 1708, kdy byl dokončen závěr kostela.¹⁴ V letech 1708–1709 byly zbudovány a báními zakončeny oratoře nad přilehlými sakristiemi.¹⁵ Obvodovou zeď areálu včetně vstupní brány se podařilo vystavět roku 1710. Při západní straně ohradní zdi tehdy vyrostla krytá arkádová chodba s dvojicí věžovitě zakončených kaplí, které brzy doplnila další obdobná dvojice na pohledově zvlášť exponované východní straně.¹⁶ Areál, jehož panorama postupně zahrnuje jedenáct bání s lucernami, byl v několika dalších letech z větší části obklopen ambitem. Zda se jednalo o předem stanovený záměr, anebo reakci na praktické potřeby poutníků, z písemných pramenů není zřejmé. V každém případě podobně jako na několika desítkách jiných lokalit byl i klokotský areál postupně opatřen uzavíratelným prostorem velmi specifickým pro středoevropskou podobu poutních míst.¹⁷ Za lokální zvláštnost můžeme považovat jeho lichoběžníkový pů-

4

dorysný tvar. V polovině 40. let 18. století byl stavební ruch završen výstavbou kaplanské rezidence vložené do jižní strany ambitu. V té době již byl kult klokotské divotvůrkyně etablovaný; jeho sílu ukazuje mimo jiné zcela mimořádné retabulum hlavního oltáře zhotovené z 228 liber stříbra a dvou metrických centů v ohni zlaceného měděného plechu špičkovým dobovým zlatníkem Františkem Josefem Seitzem (1705–1755).¹⁸ Do retabula byl vložen milostný obraz, který dle nápisu na zadní straně plátna vznikl již v roce 1636.¹⁹

Restaurování a obnovy ve 20. století

Přestože již na konci 19. století uvnitř kostela došlo k významným opravám, mimo jiné kompletní náhradě stropu v kostelní lodi, a musely

Obr. 4. Klokoty (okres Tábor), poutní areál s kostelem Nanebevzetí Panny Marie, pohled od jihovýchodu, stav v 60. letech 20. století. Foto: NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích.

v Klokotech, Praha 2013, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, sign. RZ 4900, s. 8 – chronogram odkazuje na dokončení roku 1708.

¹⁵ Informaci zachytil Hulakovský (pozn. 10), s. 11.

¹⁶ Naňková (pozn. 12), s. 617. Náskres poutního areálu, respektive jeho stav roku 1710 publikoval Pavel Vlček, Tábor – Klokoty. Poutní kostel Matky Boží, in: Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 658. Pohledy na klokotský areál s kupolí nad presbytářem, dochované v SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, Vrchní stavební úřad, a v SOA Tábor, fond Děkanský úřad Tábor, publikovala Ouradová-Hronková (pozn. 6), s. 12, 15. Chybně je datovala kolem roku 1700, dataci prvního z nich je nutné posunout kolem roku 1710 a druhého do doby dokončování ambitů, tj. 20. let 18. století.

¹⁷ Srov. Jana Otmarová, *Barocke Ambitusanlagen in Böhmen und Mähren: Ihre typusbildende Bedeutung innerhalb der mitteleuropäischen Architekturgeschichte*, in: Daniel Doležal – Hartmut Kühne (edd.), *Wallfahrten in der europäischen Kultur. Tagungsband Příbram, 26.–29. Mai 2004 = Pilgrimage in European Culture. Proceedings of the Symposium Příbram, May 26th–29th 2004*, Frankfurt am Main 2006, s. 595–614.

¹⁸ Blíže Ludvík Franěk, *Klokoty. Jihočeské poutní místo u Tábora*, Praha 1936, s. 34. – Ouradová-Hronková (pozn. 6), s. 15.

¹⁹ Autenticitu nápisu potvrdilo i poslední restaurování obrazu. Fotograficky dokumentován byl v rámci restaurátorské zprávy – Martin Martan, *Restaurátorská dokumentace. Panna Marie Klokotská*, Praha 2003, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, i. č. RZ 4795.

■ Poznámky

¹⁰ Antonín Podlaha, *Drobné příspěvky k Soupisu, Památky archeologické XXVIII*, 1916, s. 58 – obr. 18, s. 61 – obr. 21 a s. 62 – obr. 22. Srov. Jan Hulakovský, *Dějiny Hory Klokotské*, ed. Josef Thir, Tábor 1901, s. 20.

¹¹ Srov. Podlaha (pozn. 10), s. 58–59, obr. 18 a 19. – Petr Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 658–659.

¹² Věra Naňková, *Drobná zjištění k českému baroknímu umění, Umění XVII*, 1969, s. 616–617.

¹³ SOA Třeboň, pracoviště Č. Krumlov, Vrchní úřad Český Krumlov, konvolut II E 3Kx 2v. Základní přehledy archivních průzkumů publikovali již Podlaha (pozn. 10), s. 58–60, a Naňková (pozn. 12), s. 617.

¹⁴ Ema Sedláčková, *Klokoty u Tábora*, Praha 1940, nestr. – Jan Vojtěchovský – Lucie Bartůňková, *Restaurátorský průzkum a dokumentace. Restaurování nástěnných maleb v kupoli presbytáře kostela Nanebevzetí Panny Marie*

5

6

7

se upravit i fasády některých pohledových dominant (např. východní brány),²⁰ celkově nebyl klokotský areál po 1. světové válce v dobrém stavu. Díky iniciativě tábořského děkana Františka Fridricha (1876–1944) i podpoře lokálních dobrodinců prošel na počátku 30. let stavební údržbou, pozornost se tehdy zaměřila především na lokální opravy omítek a rezbářské úpravy oltářů a lavic.²¹ V červenci 1934 byli do Klokot uvedeni řádoví kněží (původně vídeňské) kongregace Těšitelů Božského Srdce z Getseman, kteří krátce po svém příchodu nechali areál elektrifikovat a v letech 1935–1936 podnikli větší stavební opravy prostřednictvím několika tábořských firem, což mimo jiné souviselo s oslavami třístého výročí mariánského obrazu.²² Příznačným rysem působení getsemanských bratří se stala společenská aktivita přesahující blízký region (sjezdy věřící mládeže, velké poutní slavnosti apod.) i demonstrována

loajalita československé demokracii.²³ Na počátku 40. let byly truhlářsky upraveny některé součásti mobiliáře, zejména kostelní lavice z roku 1707 (na bočnici dochována datace 1941).²⁴

Po násilném vystěhování příslušníků kongregace v rámci komunistických protireholicních represí byl v budově tzv. rezidence až do roku 1965 provozován domov důchodců, kde se o nemohoucí staraly řádové sestry vincentky, které budovu opustily v roce 1975. Poutní areál v té době velmi zchátral a první snahy o jeho obnovu se objevily až s příchodem dvou kněží těšitelů, Aloise Matulíka a Zikmunda Františka Tománka.²⁵ V létě roku 1969 se připravovala rekonstrukce fasád poutního kostela, které měly být – alespoň dle názoru památkářů – opraveny vápennou štukovou omítkou s použitím „dobře vyleželého“ vápna. Poškozené římsy a šambrány kolem oken čekala oprava

Obr. 5, 6. Detaily nápisů na bočnicích barokních vyřezávaných lavic v klokotském kostele odkazují na kontinuitu péče o chrámové vybavení, vlevo s nápisem „Nákladem P. Kateržiny Frissowj. 1707“, vpravo „L. P. 1941 oprava“. Foto: Václav Veřtát, 2010, spisovna NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, RZ 4517.

Obr. 7. Klokoty (okres Tábor), poutní areál s kostelem Nanebevzetí Panny Marie, pohled od jihovýchodu, stav před restaurováním vnějších fasád v roce 2000. Foto: Roman Lavička, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích.

bez použití cementu a na závěr mělo všechny úpravy skryt „přepětím“ jemným štukem. Realita ale nakonec přinesla dobově obvyklé materiály s významným obsahem cementu. Konečný nátěr byl navržen jako světle okrový, vystupující části („římsa, lizény s hlavicemi, šambrány kolem oken a štukové ornamentální ozdoby“) bělavé a sokl měl získat neutrální světle šedou barvu. Na vchodovém portálu byla plánována výměna hladkých tašek za prejzy nebo vlnovky. Obraz Panny Marie Klokotské na východní bráně, označený tehdy za amatérskou novodobou práci, se také dočkal opravy. Podrobnější řešení barevnosti fasád bylo předmětem dalšího průzkumu a nemělo být prováděno – alespoň dle písemně zaznamenaného poža-

■ Poznámky

20 Při jejím restaurování v roce 2003 byla na barokní vrstvě z první poloviny 18. století nalezena omítky z konce 19. století. Blíže Josef Novotný, *Restaurování výzdoby východní brány kláštera Panny Marie v Táboře-Klokotech*, 2003, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, i. č. RZ 3143.

21 Blíže Květa Kořalková, *Příchod kongregace Těšitelů Božského srdce na Klokoty*, *Táborský archiv* V, 1993, s. 166.

22 Ibidem, s. 171. – Franěk (pozn. 18), s. 28. Širšímu okruhu zájemců tehdy byla určena brožura vydaná nákladem Národní katolické jednoty Kamarýt, která poukazovala na souvislost mezi poutním místem a českým národním obrozením, viz Olga Votočková-Lauermannová, *Klokoty, jihočeské poutní místo u Tábora a sídelní kaplan a spisovatel P. Josef Vlastimil Kamarýt*, České Budějovice – Tábor 1936.

23 V roce 1938 nechali bratři při nově zhotovených sochách českých zemských patronů umístit štíty s prvorepublikovým státním znakem a prosbou za ochranu Československa v předmnichovských hranicích. Blíže Květa Kořalková, *Československo, Bože, chraň!* Mapa Masarykova Československa v klokotském kostele, *Táborský archiv* IV, 1992, s. 115–123.

24 Václav Veřtát, *Restaurátorská zpráva. Kostelní lavice v chrámu Panny Marie v Klokotech*, Měšice 2010, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, i. č. RZ 4517.

25 P. Jiří Můčka, OMI, *Historie Klokot*, <http://www.klokoty.cz/cz/poutnici/historie-klokot>, vyhledáno 10. 9. 2018.

Obr. 8. Klokoty (okres Tábor), poutní areál s kostelem Nanebevzetí Panny Marie, pohled od jihovýchodu, stav v roce 2018. Foto: Martin Gaží, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích.

Obr. 9. Klokoty (okres Tábor), poutní areál s kostelem Nanebevzetí Panny Marie a vstupní bránou, pohled od severovýchodu, stav v roce 2018. Foto: Martin Gaží, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích.

davku – bez předběžných konzultací s památkáři z českobudějovického střediska.²⁶

Během roku 1975 sice probíhala obnova interiéru poutního kostela, podle mladších svědectví ovšem tehdejší barevné řešení barokních štuků odpovídalo původnímu tónování jen zčásti.²⁷ Na počátku srpna byla v interiéru provedena nová elektroinstalace a osvětlení. Očištěný povrch stěn v presbytáři a na stropě hlavní lodi pokryly vápenné nátěry. Štukové ozdoby byly po opravě pokryty sádrovým šlesem a nástěnné malby očištěny a konzervovány vodní disperzí.²⁸ Poněkud zjednodušená interpretace ověřovacích sond provedených v interiéru kostela vedla k přesvědčení, že plocha stropu byla v minulosti natřena „starorůžovou“ barvou. Tón, který byl použit při tehdejší nové výmalbě, jí v zásadě odpovídal. Bílé štukové ornamenty ovšem po několika opravách, provedených způsobem podobným jako v roce 1975, ztratily původní ostré kontury a čitelnost reliéfu. Přestože stěny lodi byly podle výsledků průzkumu pokryty barvou v odstínu tmavší slonové kosti, nátěr provedený v létě roku 1975 měl spíše okrový tón. Alianční šlechtické znaky nad vchody do bočních kaplí byly opraveny v barvách odpovídajících poslední dochované polychromii. Na levém znaku se v ověřovací sondě „na jablku koruny“ našly stopy po zlacení plátkovým zlatem. Na pravé straně se v ploše znaku zlacení neprokázalo. Po prohlídce rozpracovaného stavu bylo v roce 1975 doporučeno ponechat štuky s již realizovaným nátěrem sádrovým šlesem bez zvýraznění kontur, přičemž okolní růžová barva měla být dotažena co nejpresněji k reliéfu ornamentu, aby tak vynikl jeho tvar. Bylo však konstatováno, že při další výmalbě interiéru kostela je nutné počítat s očištěním štukových prvků od všech mladších vrstev a sádrových nánosů.²⁹ V roce 1977 probíhala rekonstrukce a položení mramorové dlažby v presbytáři³⁰ a zároveň byla vyměněna prejzová krytina střechy kostela.³¹

O další stavební obnově poutního areálu se začalo uvažovat krátce po pádu komunistického režimu. První nápady ovšem neměly s tehdejšími zásadami památkové péče příliš společného. V roce 1990 byl zamítnut požadavek investora na výměnu pálené krytiny na kostele

8

9

za hliníkový nebo měděný plech. Vzhledem ke kompletní a nákladné výměně prejzů, která proběhla v roce 1977, byla doporučena jejich oprava a stabilizace hydrofobním nátěrem.³²

Roku 1994 převzali Klokoty do péče členové kongregace Misionářů oblátů Panny Marie Neposkvrněné. V následujícím roce se připravovala obnova omítkových plášťů. Vzhledem k výraznému narušení vlhkostí a zasolením bylo doporučeno provést v přízemních partiích sanační omítku a na závěr nanést vápenný nebo minerální barevný nátěr. Přípravné práce sta-

²⁷ Jejich opravu údajně prováděl pracovník bývalé Charity V. Smílek, zaznamenáno retrospektivně – NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, dopis z 18. dubna 1997.

²⁸ Josef Čoban, Nástin problematiky restaurování nástěnné malby – odstranění fixází na bázi umělých polymerů, in: *Restaurování a ochrana uměleckých děl – restaurování, rekonstrukce, reverzibilita. III. konference sdružení pro ochranu památek Arte-fakt, 27. 11. 2008, bývalý zámecký pivovar v Litomyšli, Pardubice 2008*, s. 15. Dostupné online: http://www.arte-fakt.cz/dokumenty/III.konference/06_Coban.pdf, vyhledáno 10. 9. 2018.

²⁹ NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, záznam prohlídky prací prováděných v klášterním kostele Klokoty z 8. srpna 1975.

³⁰ Ibidem, záznam prohlídky z 19. července 1977.

³¹ Ibidem, zmíněno retrospektivně – dopis z 31. května 1990.

³² Ibidem, závazné stanovisko z 31. května 1990.

■ Poznámky

²⁶ NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, složka TA Klokoty, a. č. 4878, kostel Nanebevzetí Panny Marie A, 1975–2006 (dále jen NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878), dopis z 31. července 1969.

10a

10b

10c

11

novily jako příčinu poškození omítek rozsáhlé betonové okapové chodníky z konce 60. let 20. století, které způsobily vztlínání vlhkosti do obvodového zdiva kostela i ambíků. Podlaha v kapli sv. Vojtěcha se navíc začala stále zřetelněji propadat. V kapli sv. Anny tehdy byl obnoven zazděný boční vstup a opatřen dveřmi a mříží dle vzoru ostatních vchodů,³³ to však byla pouze kosmetická úprava. Bylo zřejmé, že se blíží doba, kdy bude muset dojít k rozsáhlému stavebnímu zásahu. Průzkumy dřevěných konstrukcí nevěstily nic dobrého a o dva roky později bylo jasno: stav krovu nad kostelem a rezidencí je havarijní.³⁴

Stabilizace stavebních konstrukcí a restaurátorské práce v letech 1998–2011

V roce 1998 se proto přikročilo k opravě krovu, která byla poprvé z větší části hrazena z příspěvku Ministerstva kultury ČR v Programu záchrany architektonického dědictví.³⁵ Při průzkumu bylo zjištěno, že konstrukce krovu nad kostelem obsahuje ležaté barokní stolice s vaznými trámy v každé vazbě, zazděnými bez pozednice do římsy. Boční kaple mají identické osmiúhelníkové řešení, kde je základem stanovává konstrukce, v níž jsou na krokách seříznuté skruže. Podstatnou část konstrukce krovu věží tvoří věšadla procházející celou výškou od lucerny až k vazným trámům, do kterých jsou za-

Obr. 10a–c. Detail malby Panny Marie Klokotské v nástavci východní brány klokotského areálu, stav před restaurováním, po sejmutí zbytků druhotných přemaléb a po restaurování. Foto: Josef Novotný, 2003, spisovna NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, RZ 3143.

Obr. 11. Detail barokní polychromie omítky východní brány klokotského areálu, stav po odkrytí druhotných nátěrů. Foto: Josef Novotný, 2003, spisovna NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, RZ 3143.

čepována.³⁶ V červenci 1998 byla z krovu kostela odstraněna prejzová krytina a násypy na stropní konstrukci nad lodí. Po vyčištění půdy a rozebrání záklopů se podél severní obvodové zdi ukázalo značné narušení zhlaví vazných trámů, místy uhníly až do dvou třetin délky. Tento stav zapříčinilo dlouhodobé zatékání, které trvalo zřejmě již od opravy v roce 1936. První vážné důsledky se projeví v 70. letech 20. století, kdy došlo k částečné deformaci stropní konstrukce při severní obvodové zdi lodi. Vzniklá havárie byla provizorně zajištěna vyvěšením stropních trámů na soustavu vazných trámů krovu pomocí ocelových příložníků a táhel. Celkově špatný technický stav konstrukce však přetrvával i nadále.³⁷ Do krovu lodi se následně instalovaly traverzy, aby mohlo být ošetřeno napadené dřevo. Po vzepření stropů a přelepení nástěnných maleb bylo možné nahradit poškozené části střešní konstrukce.³⁸ Přistoupilo se však ke spřažení stropních trámů, rákosníků a vazných trámů, což mělo později pravděpodobně značný vliv na popraskání sádrovo-štukového podhledu stropu v celé hlavní lodi.³⁹

Po opravě střechy byla připravována obnova fasád kostela. Stav omítkového pláště byl zkoumán roku 1999, kdy se znovu došlo k závěru, že omítky nejvíce poškodilo vybudování masivních betonových chodníků s teraco dlažbou po obvodu staveb a zřejmě i tehdejší zasypaní odvodňovací kanalizace. Vztlínající vlhkost

■ Poznámky

33 Ibidem, odborné vyjádření NPÚ z 9. května 1995.

34 Ibidem, dopis z 18. dubna 1997.

35 Ibidem, dopis z 29. července 1998.

36 Sanační návrh dřevěných konstrukcí krovu a střešního pláště kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech (Ing. David Fajfr, PYRUS Brno, s. r. o.), Brno 1998, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, i. č. PD 3303.

37 NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, zápis kontrolního dne z 14. července 1998.

38 Ibidem, zápis kontrolního dne z 31. července 1998.

39 Petr Chadim – Petr Coufal – Jiří Starý, *Zpevnění stropu a oprava krovu nad hlavní lodí kostela, kostel Panny Marie Klokotské s klášterem*, Slavonice 2014, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, i. č. PD 9861.

12

Obr. 12. Klokoty (okres Tábor), poutní areál, lucerna sejmutá z kaple sv. Anny, stav v roce 2011. Foto: Petr Kouboutek, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích.

Obr. 13. Klokoty (okres Tábor), kostel Nanebevzetí Panny Marie, kupole nad presbytářem před restaurováním, stav v roce 2008. Foto: Roman Lavička, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích.

Obr. 14. Klokoty (okres Tábor), kostel Nanebevzetí Panny Marie, kupole nad presbytářem po restaurování barokní polychromie, stav v roce 2014. Foto: Roman Lavička, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích.

13

14

je narušila přibližně do výše 150–250 cm, přičemž způsobila vysoké zatížení nitráty. Na vnějších stěnách se tehdy přesto ve větší míře zachovala vrstva hlazené omítky zřejmě z doby výstavby kostela v letech 1701–1707. Další vrstva pocházela pravděpodobně z 30. let 20. století, nebyla však s předchozí omítkou příliš provázána a vlivem vlhkosti a přítomnosti solí odpadávala. Přestože vyjádření památkářů z konce 60. let 20. století jednoznačně preferovala tradiční materiály, oprava, která tehdy byla provedena, stav omítkového souvrství významně zhoršila, a to zejména z důvodu použití maltové směsi s výrazným obsahem cementu. Štukové prvky sice zůstávaly v relativně dobrém stavu, jejich kresebnost však byla potlačena množstvím druhotných nátěrů. Řada oprav téměř setřela profilaci korunní římsy. Kamenické prvky utrpěly razantním che-

mickým čištěním v předchozích obdobích, jejich profilace byla částečně smazána a povrch navíc ztlačně zkorodoval.⁴⁰ Při průzkumu starších vrstev omítek se objevily fragmenty starší goticko-renesanční úpravy o celkovém rozsahu asi 2,5 m². Po zdokumentování bylo rozhodnuto o jejich překrytí a zachování pod novou vrstvou.⁴¹ Tento nálezní potvrdil, že na počátku 18. století bylo pro stavbu nově koncipovaného kostela užito části zdiva starší kaple.

Na základě výsledků průzkumu bylo navrženo a posléze i uskutečněno sejmутí dvou novodobých omítek až na nejstarší barokní vrstvu. Ta byla v maximální možné míře stabilizována. Na nejpoškozenější partii ve styku s terénem, kde se starší vrstvy povrchových úprav nedochovaly, bylo možné aplikovat sanační omítku, další opravy a doplnění chybějících částí ovšem byly realizovány výhradně s použitím

kvalitního vápenného materiálu. Degradované štukové profily bylo potřeba opravit pomocí šablon. Přechody a napojení starých a nových omítek skryla vápenná stěrka a opravenou fasádu na závěr scelily vápenné barvy.⁴²

Po stabilizaci vnějšího pláště se stavební práce na kostele na několik let odmlčely a pozornost se přenesla k restaurování ústředního kultovního předmětu – milostného obrazu

■ Poznámky

⁴⁰ Rudolf Kristian, *Obnova fasád poutního kostela Panny Marie v Klokotech*, Tábor 1999, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, i. č. PD 3303 (v jedné složce s předchozí sanací krovů).

⁴¹ NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, zápis kontrolního dne z 21. července 1999.

⁴² Ibidem, odborné vyjádření NPÚ z 19. dubna 1999.

15

16

Obr. 15. Klokoty (okres Tábora), kostel Nanebevzetí Panny Marie, kupole presbytáře, malba Immaculaty s okolními štuky v průběhu restaurování barokní polychromie, stav v roce 2012. Foto: Roman Lavička, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích.

Obr. 16. Klokoty (okres Tábora), kostel Nanebevzetí Panny Marie, římsa pod kupolí presbytáře, štuková figura putti nesoucí štitovou kartuši a nápisovou pásku odkazující na invokaci loretánské litanie (zrcadlo spravedlnosti) v průběhu restaurování barokních vrstev, stav v roce 2013. Foto: Roman Lavička, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích.

umístěného v retabulu hlavního oltáře. Restaurovátké práce byly v roce 2003 zčásti hrazeny z Programu restaurování movitých kulturních památek Ministerstva kultury ČR. Na základě výsledků podrobných průzkumových prací s využitím rentgenu či infračervené reflektografie byla zdokumentována nejstarší souvislá vrstva malby z roku 1636 a zachována celoplošná přemalba provedená pravděpodobně ve 40. letech 18. století v souvislosti s pořízením nového hlavního oltáře. Odstraněny byly neumělé lokální přemalby na okrajích plátna a poškozená místa retušována.⁴³ Přestože ně-

kté interpretace tehdejších nálezů nebyly adekvátní zjištěným skutečnostem (zejména poněkud zavádějící souvislost podoby nejstarší vrstvy s černými madonami), prezentace výsledků úspěšné restaurátorské akce upozornila veřejnost i na důležitost ochrany místních památek, což v čase, kdy se v regionálním tisku množily úvahy nad finanční nákladností oprav, mělo pozitivní vliv například ve chvíli, kdy propukl spor o spolufinancování opravy kostelních varhan.⁴⁴

Ze stavebního hlediska se na počátku nového tisíciletí zaměřila pozornost k řešení havarijní situace ambitů. V roce 2001 se opravovalo jejich západní rameno s kaplemi.⁴⁵ V květnu a červnu toho roku probíhala restaurátorská obnova omítek na kapli sv. Vojtěcha a byl realizován restaurátorský průzkum kaple sv. Jana Nepomuckého. Ten potvrdil, že zdivo kaple bylo v první čtvrtině 20. století zbaveno většiny původních omítek až do výše hlavic pilastrů, opatřeno cementovou vrstvou a ve spodní polovině stěn rovněž asfaltovým nátěrem.⁴⁶ Sondy na stěnách ovšem našťastí zachytily zbytky iluzivního mramorování a malované draperie, které posloužily jako podklad celkové rekonstrukce ná-

stěnné výzdoby.⁴⁷ Během roku 2003 probíhaly práce na východní části ambitu s kaplemi a schodištěm, které bylo demontováno a osa-

■ Poznámky

⁴³ Blíže Martan (pozn. 19); srov. Ludmila Ourodová-Hronková, Poodhalená tajemství obrazu Panny Marie Klokotské, *Památky jižních Čech* V, 2014, s. 168–175.

⁴⁴ Luboš Dvořák, Oprava varhan v Klokotech vyvolala spor: táborští zastupitelé odmítli věnovat 400 tisíc korun na rekonstrukci vzácného nástroje, *Mladá fronta Dnes – Jihočeské vydání*, roč. 15, č. 217, 16. září 2004, s. C/3.

⁴⁵ NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, odborné vyjádření z 19. března 2001; zápis kontrolního dne ze 7. května 2001.

⁴⁶ Takto radikální typ oprav byl na přelomu 19. a 20. století místně obvyklý, srov. obdobnou úpravu interiérových omítek kostela Nejsvětější Trojice v nedalekém Chýnově. Blíže Martin Gaží, Proměny vrcholné barokního vybavení chýnovského kostela Nejsvětější Trojice. *Jihočeské souvislosti děl Brokofových a Heinschových, Zprávy památkové péče* LXX, 2010, s. 22.

⁴⁷ NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, zápis kontrolního dne z 18. června 2001.

17

Obr. 17. Klokoty (okres Tábor), kostel Nanebevzetí Panny Marie, kupole boční kaple sv. Josefa, malba Sv. Josef s malým Ježíšem v dílně, stav před restaurováním v roce 2015. Foto: Roman Lavička, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích.

Obr. 18. Klokoty (okres Tábor), kostel Nanebevzetí Panny Marie, kupole boční kaple sv. Josefa, malba zachycující iniciátora přestavby poutního areálu tábořského děkana Jiřího Josefa Winklera s procesím k místní Divotvůrkyni, vlevo zachycena zamýšlená podoba poutního místa, datováno 1714, stav v roce 2015. Foto: Roman Lavička, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích.

zeno na nový základ.⁴⁸ Na podzim se podařilo dokončit opravu omítek severního ramene ambitu a rekonstrukci krovu nad severní i východní částí kryté chodby. Opravou prošly rovněž omítky na vnější straně východního ramene ambitu, bráně s malbou klokotského paládia v nástavci a v kapli sv. Václava.⁴⁹ V roce 2005 bylo rekonstruováno schodiště u severní brány poutního areálu⁵⁰ a v následujícím roce skončila obnova krovů a omítek objektu rezidence.⁵¹

Poté co byl ambit stavebně zajištěn, bylo možné postupně zachraňovat i jeho vybavení. Nejdříve se v letech 2004–2005 podařilo zreštaurovat lunetové obrazy vyplňující segmenty při klenbách jednotlivých polí ambitu. Barokní olejomalby na plátně, paralelně znázorňující příběhy ze Starého zákona, Nového zákona a ze života sv. Jana Nepomuckého, byly od doby svého vzniku trvale vystaveny působení extrémních povětrnostních vlivů, a není proto divu, že původní barevné vrstvy již byly z velké části degradované a byly několikrát celoplošně přemalovány (doloženy jsou radikální opravy v roce 1867, na přelomu 19. a 20. století a roku

18

1936). Úvahy o deponování obrazů do příznivějších klimatických podmínek byly odmítnuty, mimo jiné i z toho důvodu, že jsou nezastupitelnou součástí celkového ikonografického rozvrhu a zásadním způsobem navozují duchovně „intimní“ atmosféru poutního místa.⁵²

V roce 2008 se plánovalo restaurování nástěnných maleb a štukové výzdoby v ambitových nárožních kaplích sv. Vojtěcha, sv. Vavřince, sv. Anny a v růžencové kapli.⁵³ Při rekonstrukci kaple sv. Vavřince byla objevena původní cihelná dlažba, která se zachovala v poměrně dobrém stavu. Dlažba byla očištěna a ponechána k samovolnému vyschnutí, aby mohla být v dalším roce zpevněna a opatřena hydrofobizací.⁵⁴ V době od července do listopadu roku 2009 byly v přízemních partiích kaple odstraněny značně degradované omítky obsahující nesoudržné výkvěty solí. Poté následovalo doplnění částí patek, kanelovaných pilastrů a dekorativní štukové výzdoby na klenbě podle původních tvarů a proporcí.⁵⁵ V kapli sv. Vavřince též proběhlo restaurování křivých nástěnných maleb, datovaných pod klenbou MDCCXXII (1722). Vlhkost zde narušila pojivo a pigmenty zpráškovatěly. Na odpadlých místech se objevovala světlá barva omítky nebo zbytky červenohnědého nátěru. Malby medailonů byly fixovány, hloubkově zpevněny akrylátovou disperzí, vytmeleny a retušovány akvarelovými barvami.⁵⁶ V roce 2009 se zároveň připravovala oprava věží kostela spočívající v revizi a rekonstrukci krovů a opláštění bání. Novým materiálem se měly nahrazovat pouze výrazně poškozené části trámů, zároveň byla navržena oprava narušených částí měděné krytiny a těsnění spojů plechu. Počítalo se rovněž se zhotovením

nových závěsů na zvony a celkovým usnadněním přístupu v případě budoucích oprav.⁵⁷

V roce 2010 byl renovován interiér růžencové kaple, kde se opravovaly omítky, restauroval strop s nástěnnými malbami, medailony a nápisy a na závěr byla položena nová dlažba včetně podkladu.⁵⁸ Po odstranění nesoudržných omítek ve spodní části se postupovalo obdob-

■ Poznámky

⁴⁸ Ibidem, odborné vyjádření NPÚ z 11. května 2001, návrh obnovy východního ambitu s nárožními kaplemi z 18. dubna 2002; zápis kontrolního dne z 28. května 2003.

⁴⁹ Ibidem, vyúčtování PZAD za rok 2003, 11. prosince 2003. – Novotný (pozn. 20).

⁵⁰ NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, odborné vyjádření NPÚ z 8. dubna 2005.

⁵¹ Ibidem, zápisy z místních šetření v letech 2005–2006.

⁵² Obrazy restaurovala skupina akademických malířů a restaurátorů – Tomáš Záhoř, Jana Záhořová a Olga Trmalová. Blíže Ludmila Ouardová-Hronková, *Světecké obrazové cykly na jihu Čech*, České Budějovice 2011, s. 230.

⁵³ NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, MěÚ Tábor, závazné stanovisko z 6. února 2008.

⁵⁴ Ibidem, zápis z kontrolního dne 7. října 2009.

⁵⁵ Miroslav Bielik, *Restaurátorská zpráva. Poutní kostel Panny Marie s ambity a bývalou rezidencí Tábor-Klokoty. Kaple sv. Vavřince*, Praha 2009, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, i. č. RZ 3893.

⁵⁶ Miroslav Slavík, *Restaurátorská zpráva o průběhu prací na osmi malovaných medailonech v rohové kapli v Klokotech*, Podbrdy 2009, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, i. č. RZ 3894.

⁵⁷ NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, MěÚ Tábor, závazné stanovisko z 26. června 2009.

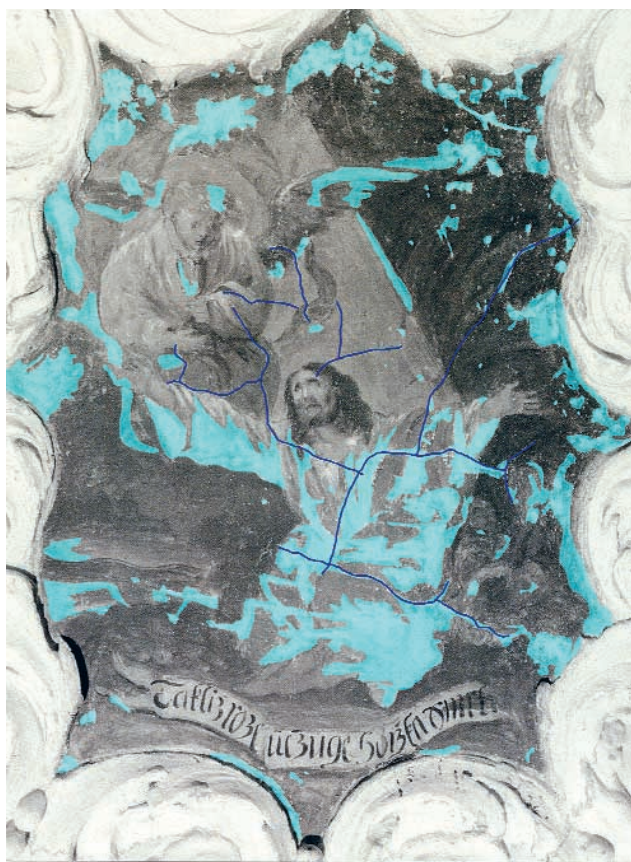
⁵⁸ Ibidem, doporučení NPÚ pro PZAD 2010.

19a

19b

	celek	0.111 m²	100.00%
	úplná ztráta barvené vrstvy	0.023 m²	20.72%
	praskliny	0.921 m	-

19c

	celek	0.111 m²	100.00%
	nové tmely	0.017 m²	15.32%
	retuše, rekonstrukce	0.026 m²	23.42%

19d

Obr. 19a–e. Klokoty (okres Tábor), kostel Nanebevzetí Panny Marie, kupole boční kaple sv. Václava, malba Krista na boře Olivetské před restaurováním v normálním a UV světle, dokumentace poškození barokních vrstev malby (modře praskliny a plochy úplné ztráty barevné vrstvy), zdkres provedených tmelů (červenou šrafurou) a rekonstrukcí malby (zeleně) po sejmutí přemaléb a restaurování barokní vrstvy, vše stav v roce 2013. Foto: Jan Vojtěchovský, Verena Fialová, Eliška Miklovičová, David Svoboda, Lenka Slouková, Adéla Škrabalová, Fakulta restaurování Univerzity Pardubice.

ně jako v kapli sv. Vavřince. Zde se však nenalezla původní podlaha, proto byly odstraněny novodobé keramické dlaždice se slinutým povrchem a položeny nové cihly adekvátních rozměrů opatřené penetrací.⁵⁹ Během stavebních prací v létě roku 2010 byl zjištěn havarijný stav střechy růžencové kaple, kde došlo k celkové destrukci pozednicového věnce a části sloupků lucerny. Bednění věže bylo místy napadené dřevokazným hmyzem i houbou, zároveň se ukázala netěsnost falcovaných spojů v opláštění bání. Při následné opravě krovu byla pomocí jeřábu snesena lucerna, po odstranění měděného plechu se revidovala trámová konstrukce, původní prvky byly kombinovány s novými, tvarově shodnými.⁶⁰

V roce 2011 se dokončila obnova poškozených omítek po celém vnějším obvodu ambitů⁶¹ a proběhl zásah v interiéru kaple sv. Anny, kde se opravovaly omítky a restauroval strop s nástěnnými malbami a nápisy.⁶² Malby v medailonech byly provedeny křehkou barvou na omítce. Přestože se jednalo o secco techniku, byla v bočním světle vidět rytá podkresba. Také zde se na odpadlých místech objevovala světlá omítka se zbytky červenohnědého bolusového nátěru, který byl použit jako podklad pro stávající malbu. Při jedné z minulých oprav došlo k celoplošnému přemalování obrazů temperou. Nápisy byly obtaženy černou barvou a zlatená písmena zvýrazněna bronzem. Nástěnné malby byly fixovány, hloubkově zpevněny a očištěny. Vzhledem ke značnému poškození originálu byly na medailonech ponechány temperové přemalby. Po vytmelení drobných defektů a retuši akvarelovými barvami následovala závěrečná konzervace a fixace.⁶³ Vitráže byly přeloženy do nových dřevěných rámců. I v případě této kaple se ukázal havarijný stav krovu, a proto bylo nutné vyměnit poškozený pozednicový věnec, nosné sloupky lucerny a přibližně polovinu prvků v nadřímsově části konstrukce. Proběhla též revize oplechování a oprava falcovaných spojů, oplechování bání, přičemž lucerna byla opatřena novým plechem. Nově byly zhotoveny i dřevěné žaluzie a osazení pro zavěšení zvonu,⁶⁴ což navázalo na předchozí opravu

19e

pohonu a uložení zvonů v samotném kostele. V rámci toho byla formulována podmínka respektování rozložení zvonů, kterého se podařilo dosáhnout v roce 1980 a které odpovídalo projektu z 30. let 20. století.⁶⁵

Restaurování interiéru kostela v letech 2011–2017

Postup restaurování nástěnných maleb a štuků v kostele a jeho bočních kaplích včetně čištění a revize vitrajových výplní oken s figurální výzdobou se připravoval již od roku 2008.⁶⁶

■ Poznámky

⁵⁹ Miroslav Bielik, *Závěrečná restaurátorská zpráva. Poutní kostel Panny Marie s ambity a bývalou rezidencí Tábor – Klokoty. Růžencová kaple*, Rudná 2010, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, i. č. RZ 4174.

⁶⁰ NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, MěÚ Tá-

bor, žádost vlastníka z 6. srpna 2010; odborné vyjádření NPÚ z 6. srpna 2010; MěÚ Tábor, závazné stanovisko z 27. srpna 2010.

⁶¹ Ibidem, MěÚ Tábor, závazné stanovisko z 14. března 2011.

⁶² Ibidem, doporučení NPÚ pro PZAD 2011.

⁶³ Miroslav Slavík, *Restaurátorská zpráva o průběhu prací na malovaných medailonech v kapli sv. Anny v Klokotech*, Podbrdy 2011, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, i. č. RZ 4741.

⁶⁴ NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, MěÚ Tábor, žádost vlastníka z 26. července 2011; odborné vyjádření NPÚ z 27. července 2011; MěÚ Tábor, závazné stanovisko z 23. srpna 2011.

⁶⁵ Ibidem, odborné vyjádření NPÚ z 12. května 2008; MěÚ Tábor, závazné stanovisko z 20. května 2008. Gotický zvon z roku 1508 byl po opravě určen pouze pro ruční zvonění.

⁶⁶ NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, odborné vyjádření NPÚ z 14. ledna 2008; odborné vyjádření

20

Obr. 20. Klokoty (okres Tábor), kostel Nanebevzetí Panny Marie, štuková výzdoba kupole boční kaple sv. Václava po restaurování barokní polychromie, stav v roce 2016. Foto: Roman Lavička, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích.

Nejdříve ale bylo nutné snést lucernu nad kupolí presbyteria a stabilizovat její nosnou konstrukci narušenou dlouhodobým zatékáním. Práce proběhly v roce 2011. Dochované prvky štukové výzdoby tehdy byly zafixovány, následně uvolněny od trémové konstrukce a uskladněny. Současně se daly zhotovit sádrové otisky říms a sloupků, podle kterých byly vytvořeny šablony pro jejich rekonstrukci. Nakonec byla osazena kopie lucerny zpět nad klenbu kněžiště. Na vyschlou a stabilizovanou vnitřní plochu bylo nataženo dvakrát přeložené kovové pletivo namísto dosavadního rákosového palachu. Pletivo zakryla vrstva flexibilní omítky, na kterou byla nanesena jádrová vápenná omítka, nastavená do 10 % objemu hydraulickým vápnem a bílým cementem. Na tuto plochu se navrátil fragmenty původní výzdoby sloupků doplněné odlitky a nově byly vytaženy profily říms.⁶⁷

Roku 2012 se pokračovalo v restaurování interiéru poutního kostela. Jako první byla plánována obnova stěn a klenb včetně dekorativní výzdoby, maleb a nápisů v prostoru presbytáře od hlavního oltáře až po profilaci vítězného oblouku.⁶⁸ Sondy odhalily, že hlavičky a římsy architektonických prvků byly vyzděny z cihel, nahozeny jádrovou omítkou a nataženy vrstvou jemného vápenného štuky. Restaurátorský průzkum zjistil celkem čtyři fáze úprav interiéru. Nejstarší byla provedena v bílé se zlatými ak-

centy, následovala pestrá výzdoba vzniklá kombinací světlezelené plochy a středně šedých štuků s červenými, okrovými a zlacenými akcenty. Některé prvky ovoce a girlandy byly opatřeny realistickou barevností a figury kryly tělové tóny. Mladší vrstvy pracovaly s šedou barevností štuků, na stěnách se objevovaly intenzivnější barvy – modrá a oranžová. Nejmladší vrstva akcentovala kontrast růžové plochy a bílých aktivních prvků štukové výzdoby.⁶⁹

V období od srpna do listopadu 2012 byly restaurovány stěny závěru a výzdoba kupole v prostoru nad hlavním oltářem.⁷⁰ Povrch štukových prvků byl v minulosti opakovaně pokrýván probarvenými vápennými a hlinkovými nátěry. Při restaurování proto byly nejdříve mechanicky očištěny zaslepené štuky a následně zpevněny injektáží. Polychromie štukové výzdoby byla velmi kvalitní, doplněná stínováním v několika valérech, což zvýrazňovalo její plasticitu. Odkrytá polychromie nebyla přetírána, nýbrž retušována anorganickými pigmenty. Očištěné stěny presbytáře pokryly dva vápenné nátěry probarvené anorganickými pigmenty, a ve výsledku tak byla rekonstruována druhá nejstarší dochovaná výzdoba kostela.

V okenních špaletách se nalézalo osm erbů mecenášů z řad tábořských měšťanů a spolupracujících šlechtických rodů. Pro erby sice bylo vytvořeno deset zrcadel, dvě ale byla krytá pouze vrstvami vápenných nátěrů, pod nimiž se skrývala jen podkladová vrstva. Tato dvě pole nebyla zřejmě nikdy použita, pravděpodobně proto, že byla natočena k východní stěně a z lodi nebyla viditelná. V horní části každé okenní špalety se nachází medailonek s vyobrazením stromu. Sedm nápisových zrcadel pod korunní římsou a v náběžích klenby obsahuje latinský chronogram, který ve všech nápisích ukazuje ke stejnému číslu 3416, což je dvojnásobek předpokládaného data dokončení kněžiště roku 1708. Osm andělů na korunní římsě drželo štíty s jednobarevným pozadím a nápisy, jejichž lesklý povrch byl v minulosti zřejmě lakovaný. V průběhu restaurování se podařilo zjistit, že na štítech byly citovány invokace loretánské litanie.⁷¹

Na klenbě kupole presbytáře bylo restaurováno osm medailonů s biblickými výjevy, pod nimi medailony s textovými úryvky z Písma a rozměrově menší medailony s obsahově souvisejícími biblickými scénami (většinou, ale ne vždy v paralele Starého a Nového zákona). Na klenbě kupole se nalézá v ose nad oltářem hlavní medailon s námětem *Immaculaty* – Panna Maria s lilií jako žena sluncem oděná, stojí na globu a šlape na hada – a pod ním menší medailon s motivem *hvězdy jitřní zahánějící demony*.⁷² Kolem hlavy Panny Marie byly nalezeny zbytky přídatné kovové konstrukce upevněné

do zatmelených dřevěných kolíků. Na skobách byly pravděpodobně připevněny zlacené hvězdy obklopující celou postavu Bohorodičky.⁷³ Pohledově ústřední scénu doprovázejí na ploše klenby výjevy *Ester poklekající před perským králem Achašveróšem* a menší *Narození Páně*; *Útěk Davida před Saulem* a menší *Útěk do Egypta*; *Abigail před Davidem*⁷⁴ a menší *Svatba v Káně Galilejské*; *Rebeka a Eliezer u studny* a menší *Panna Maria kojící Ježíška*; *Judita s hlavou Holofernovou* a menší *Jáel zatloukající hřeb do hlavy kanaánského vojevůdce Sísery*; *Panna Maria na nebesích poklekající před sv. Annou a Jáchymem* a menší *Abíšága před králem Davidem*; *Vyhánění z ráje* a menší *Žehnající Panna Maria před chrámem*.⁷⁵ Ve vrcholu kupole byla restaurována malovaná písmena nápisu *AVE MARIA*.⁷⁶

V roce 2013 se podařilo obnovit západní část interiéru presbytáře zahrnující stěny a klenby včetně dekorativní výzdoby, nápisů a maleb až po profilaci vítězného oblouku.⁷⁷ Od srpna do listopadu 2013 byla na valené klenbě s výsečemi v západní části presbytáře restaurována zrcadla s nástěnnými malbami na téma *memento mori* – Nebe, Poslední soud, Peklo a Dobrá smrt, které při spodním okraji opět doprovázejí nápisové medailony. Písmena v nápisovém poli uprostřed klenby západní části kněžiště byla rekonstruována na základě negativního otisku a fotografie v UV světle – *We wssech skutcyh twych pomni na wěcy tvé poslední a nawěky nezhřěssis. Eccli. 7*. Na hlavicích pilastrů byly od druhotných krust očištěny a retušovány štukové figury put-

■ Poznámky

NPÚ z 10. června 2008; MěÚ Tábor, závazné stanovisko z 28. června 2008. NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, doporučení NPÚ pro PZAD 2009.

⁶⁷ Jan Vojtěchovský – Daniel Chadim, *Restaurování presbytáře kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech*, Slavonice 2014, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, i. č. RZ 4902, s. 7 a 9.

⁶⁸ NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, doporučení NPÚ pro PZAD 2012; doporučení NPÚ pro PZAD 2013.

⁶⁹ Vojtěchovský – Chadim (pozn. 67), s. 5–7.

⁷⁰ Ibidem, s. 3.

⁷¹ Ibidem, s. 5–9. – Vojtěchovský – Bartůňková (pozn. 14), s. 8.

⁷² Vojtěchovský – Chadim (pozn. 67), s. 5.

⁷³ Vojtěchovský – Bartůňková (pozn. 14), s. 51.

⁷⁴ Dosud neidentifikovaný výjev určil PhDr. Martin Mádl, Ph.D.

⁷⁵ Vojtěchovský – Chadim (pozn. 67), s. 5–8.

⁷⁶ Ibidem, s. 3–4.

⁷⁷ NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, doporučení NPÚ pro PZAD 2013.

21

ti. Domodelovány přitom byly hrubě provedené části ураžených končetin. Putti drží štítové kartuše a nápisové pásky, na nichž se ukázaly jako dobře čitelné pouze tři latinské texty invokací loretské litanie: *SPECULUM IUSTITIAE, CONSOLATRIX AFFLICTORUM, REFUGIUM PECCATORUM*; poslední, nezřetelný se podařilo odvodit na základě analogií – *IANUA CAELI*.⁷⁸ Ve vrcholu klenby se nalézá větší otvor, po jeho obvodu se ve štukových obláčcích podařilo nalézt pozůstatky uchycení dřevěných a pozlacených řezeb paprsků svatozáře, která byla rekonstruována podle analogie v nástavci hlavního oltáře. Obdobně se postupovalo po nálezu úchyty za hlavami štukové plastiky Piety nad vítězným obloukem.⁷⁹

Na vítězném oblouku bylo restaurováno sedm medailonů s výjevy ze života Panny – *Ježíš se zjevuje Panně Marii po svém zmrtvýchvstání; Seslání Ducha svatého; Smrt Panny Marie; Korunování Panny Marie; Nanebevzetí Panny Marie; Anděl přináší palmovou ratolest z ráje Marii u Kristova hrobu a Nanebevstoupení Krista*.⁸⁰ Pod nápisy byly viditelné fragmenty písma, které mělo jinou podobu. Předlohy pro poškozené texty byly dohledány v Melantrichově biblí z roku 1549, kde se podařilo nalézt velmi blízké citáty.

V roce 2014 upozornil klokotský duchovní správce českobudějovické památkáře na staré prvky z kostela, dlouhodobě nevhodně odložené do skladových prostor. Po prohlídce se ukázalo, že se jedná o barokní dvoukřídlé vstupní dveře do kostela (byly restaurovány a na původní místo osazeny v roce 2015) a zejména barokní chórovou přepážku demonstovanou v 70. letech 20. století pod vlivem doporučení Druhého vatikánského koncilu

(1962–1965). Její záchrana proběhla v roce 2017. Mohutný kus kovového mobiliáře (výška 0,7 m a délka 6,5 m), silně narušeného rzi a obsahujícího ztrouchnivělé dřevěné prvky, se v průběhu restaurování ukázal být kvalitní uměleckořemeslnou prací ze 40. let 18. století, vzniklou v souvislosti s instalací kovového hlavního oltáře a významně dotvářející celkovou estetickou vyváženost pohledu do presbytáře. Vgetabilní ornamenty z kruhové oceli, tvořené proplétajícími se akantovými listy, závitnicemi a květy, jsou zasazeny do rámu z ploché profilované oceli, horní část zakrývá profilovaný masiv z tvrdého dřeva. Restaurátorský průzkum doložil torzální zbytky původní barevnosti. Po narovnání deformací a analogickým doplnění chybějících či zcela degradovaných prvků (květy, část volut, listy, panty, zástrče, dřevěná část) byly kovové části celkově konzervovány a opatřeny závěrečným černým nátěrem. Původně zlacené plochy byly nově vyzlacené a polychromie nosného rámu vyretušována do původního zeleného odstínu. Zpětná montáž přepážky na její původní místo v kostelním presbyteriu se neobešla bez menšího zásahu v místech původního ukotvení do stěn kostela.⁸¹

Od října do prosince 2014 pobíhalo restaurování štukové výzdoby a nástěnných maleb na klenbě jižní oratoře. Před zahájením restaurátorských prací nebylo možné pro silné znečištění a ztmavnutí maleb rozpoznat náměty jednotlivých medailonů. Štukovou výzdobu kryl bílý, béžový a šedý nátěr, pouze na jihovýchodní straně klenby byly v ovocných festonech objeveny fragmenty zelené, modré a okrové barevnosti, které doplňovaly akcenty zlacení patřící k nejstaršímu baroknímu pojetí výzdoby a byly provedeny plátkovým zlatem na okro-

Obr. 21. Klokoty (okres Tábor), kostel Nanebevzetí Panny Marie, strop chrámové lodi po restaurování, stav v roce 2017. Foto: Daniel Chadim.

vém podkladu.⁸² Restaurována tedy byla vrstva, která v polovině 18. století oživila původní vrcholně barokní úpravu. Po vyčištění a odstranění přemaleb se ukázalo, že se náměty obrazů týkaly sv. Antonína Paduánského. Uprostřed klenby se podařilo identifikovat vyobrazení *Zázraku s oslicí*, při krajích se objevily výjevy *Sv. Antonín káže na pohřbu lichváře; Sv. Antonín uzdravuje mladíka; Sv. Antonín káže rybám a Sv. Antonín a Jezulátko*. Poškozené nápisy byly doplněny podle latinského znění bible.⁸³ Na severní stěně okenní špalety se podařilo nalézt graffiti, respektive kresbu Panny Marie Klokotské.⁸⁴

V roce 2015 byl od srpna do prosince restaurován interiér (severní) kaple sv. Josefa zahrnující opět tónování stěn dle výsledků průzkumu kombinované s restaurováním nástěnných maleb a reliéfní výzdoby.⁸⁵ Ve štukových rámcích na klenbě kaple se nalézají malby s tématy ze života sv. Josefa – *Zasnoubení Panny Marie s Josefem; Sen sv. Josefa; Návrat Svaté rodiny z Egypta; Dvanáctiletý Ježíš v chrámu; Sv. Josef s malým Ježíšem v dílně a Sv. Josef s malým Ježíšem nesoucím Arma Christi*. V oválném rámu ve vrcholu klenby je vyobrazeno *Nanebevzetí sv. Josefa*. Všechny obrazy byly v medailonech původně doplněny latinskými texty z bible, vztahujícími se ke konkrétnímu výjevu, čtyři z nich se dochovaly viditelně, další dva byly odkryty a restaurovány zpod druzhotných vrstev nátěrů. Volná plocha klenby je

■ Poznámky

⁷⁸ Jan Vojtěchovský – Lucie Bartůňková, *Restaurátorský průzkum a dokumentace. Restaurování nástěnných maleb v západní části presbytáře kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech*, Litomyšl 2013, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, i. č. RZ 4901, s. 3–6, 10–13, 67.

⁷⁹ Ibidem, s. 3–6.

⁸⁰ Ibidem, s. 5–6.

⁸¹ Blíže Dagmar Geršlová, Chórová přepážka kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech, *Památky jižních Čech* 8, 2017, s. 218–219.

⁸² Jan Vojtěchovský – Daniel Chadim – Zdeněk Kovářik – Petr Šimánek – Lenka Slouková, *Restaurátorský průzkum a dokumentace. Restaurování nástěnných maleb a štukové výzdoby v prostoru jižní oratoře kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech*, Litomyšl 2014, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, i. č. RZ 5268, s. 7 a 11.

⁸³ Ibidem, s. 21–26.

⁸⁴ Ibidem, s. 43–44.

⁸⁵ NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, doporučení NPÚ pro PZAD 2015.

22a

bohatě zdobena štuky s vegetabilní tematikou – akantovými rozvilinami, ovocem a květinami. Rostlinný dekor rámuje jednotlivá zrcadla s obrazy, pouze centrální výjev lemuje geometrický dekor. Na hlavicích pilastrů pod klenbou sedí putti, kteří drží štítové kartuše – na pěti ze šesti kartuší se nachází drobná malba Panny Marie, na šesté pouze bílý nátěr. Na klenbě se nad výjevem Zasnoubení Panny Marie podařilo odhalit dataci 1714, která určuje vznik výzdoby kaple. V lunetě na jižní stěně kaple se těsně nad vítězným obloukem nalézá výjev s procesím, děkanem Jiřím Josefem Winklerem a vedutou klokotského poutního areálu.⁸⁶ Nápisová páska pod obrazem dokládá, že tábořský děkan byl hlavním iniciátorem přestavby klokotského kostela.⁸⁷ Na vítězném oblouku, kterým se vchází z lodě do kaple, byly do medailonů namalovány drobnější mariánské výjevy – *Narození Panny Marie*; *Uvedení Panny Marie do chrámu*; *Zvěstování Panny Marie*; *Navštívení Panny Marie*; *Klanění pastýřů*; *Klanění tří králů* a *Uvedení Krista do chrámu*.⁸⁸ Nápisové pásy pod mariánskými výjevy ve vítězném oblouku doprovázejí citáty z Vulgáty.⁸⁹

Během restaurování se podařilo pro některé výjevy dohledat grafické paralely, což umožnilo věrohodně rekonstruovat zničené partie nástěnných maleb. Pravděpodobnou předlohou pro zobrazení *Svatby Panny Marie* byly grafiky zhotovené na základě obrazu stejného námětu od Paola Veroneseho. Na malbě *Sv. Josef a mladý Ježíš nesoucí Arma Christi* je zobrazení dítěte blízké grafikám v tisku *Paradisus precum* (1610) od vlámského rytce Hieronyma Wierixe (před 1619). *Klanění pastýřů* odpovídá grafika Jana Sadelera z druhé poloviny 16. století (po-

22b

dle Jacopa Bassana) či grafický list Hieronima Wierixe z roku 1611. *Uvedení Krista do chrámu* kombinuje motivy na malbách francouzského malíře Louise de Boullogne a Paola Veroneseho. Dohledaná grafika s touto kompozicí byla vytvořena Franceskem Villamenou v roce 1597.⁹⁰

Od března do listopadu roku 2016 byl obdobným způsobem jako u předchozích kaplí restaurován interiér (jižní) kaple sv. Václava.⁹¹ Ve štukových zrcadlech na klenbě se nalézají výjevy ze života titulárního světce – *Vyučování sv. Václava*; *Sv. Václav dává kácet pohanské modly a stavět křesťanské kostely*; *Sv. Václav ministruje při mši svatě*; *Sv. Václav seje, žne a mlátí obilí*; *Sv. Václav provázený anděly přichází do sněmu říšských knížat* a *sv. Václav jako ochránce českého vojska*. Ve vrcholu klenby všemu vévodí centrální výjev *Zavraždění sv. Václava*. Plocha klenby je zdobena štuky, kolem výjevu světce jako ochránce českého vojska jsou v tomto materiálu provedené zbraně. Dále se zde vyskytují motivy putti, akantové rozviliny, ovoce, květiny a stužky. Nápis pod výjevem překrývalo několik vrstev vápenných nátěrů. V oblouku při styku kaple s lodí se nalézá sedm pašijových výjevů – *Loučení Krista s Pannou Marií a apoštoly*; *Kristus na hoře Olivetské*; *Bičování Krista*; *Korunování trním*; *Ježíš zbaven roucha*; *Ukřižování* a *Pieta*.⁹²

Pro rekonstrukci poškozených maleb byly hledány malířské a grafické předlohy. Jako jejich hlavní zdroj se ukázal tisk *D. Wenceslao Bohemorum Duci ac Martyri inclyto Sertum ortus*, který vznikl roku 1644 spoluprací zde-razských bosých augustiniánů bratra Jindřicha (Fater Henricus, † 1658) a převora Jiljího od

Obr. 22a, b. Klokoty (okres Tábor), loď kostela Nanebevzetí Panny Marie, barokní podoby donátorských erbů Václava Ignáce Deyma ze Stříteže a Marie Rosy Apolonie, rozené Vernier de Rougemont-Orchamp v průběhu restaurování, stav v roce 2017. Foto: Roman Lavička, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích.

Sv. Jana Křtitele (Aegidius a S. Ioanne Baptista, 1605–1661). Dobově ceněný literát Jiljí se blíže stýkal s Karlem Škrétou (1610–1674), na základě jehož maleb bratr Jindřich zhotovil svatováclavské grafiky.⁹³ V tomto tisku byly nalezeny téměř všechny předlohy k výjevům na klenbě klokotské kaple, pouze bitevní scéna byla pravděpodobně kombinována z více zdrojů. K výjevu *Kristus na hoře Olivetské* byla objevena barevná analogie Domenica Fettiho, jež se nachází ve sbírkách Obrazárny Pražského hradu. Další analogií byly pašijové výjevy ze sakristie kostela Panny Marie Sněžné v Praze. Je možné usuzovat, že pro pražské a klokotské malby existovala stejná předloha, protože malby v Klokotech obsahují více detailů než v pražském případě.⁹⁴ Nápis pod štukovými zrcadly jsou české, přičemž nejobdobnější znění starozákonních textů bylo nalezeno v Bibli svatováclavské (Nový zákon byl vydán v roce 1677, Starý zákon v letech 1712 a 1715), nejedná se však o přesný přepis. Ač se to z logiky věci nejvíce pravděpodobně,

■ Poznámky

⁸⁶ Jan Vojtěchovský – Ivana Milionová – Martina Poláková et al., *Restaurovátká dokumentace. Restaurování maleb v kapli sv. Josefa v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech*, Pardubice 2015, NPÚ, ÚOP České Budějovice, i. č. RZ 5434, s. 5–24, 27.

⁸⁷ Ibidem, s. 38–39.

⁸⁸ Ibidem, s. 5–24, 27.

⁸⁹ Ibidem, s. 38–39.

⁹⁰ Ibidem, s. 36–37.

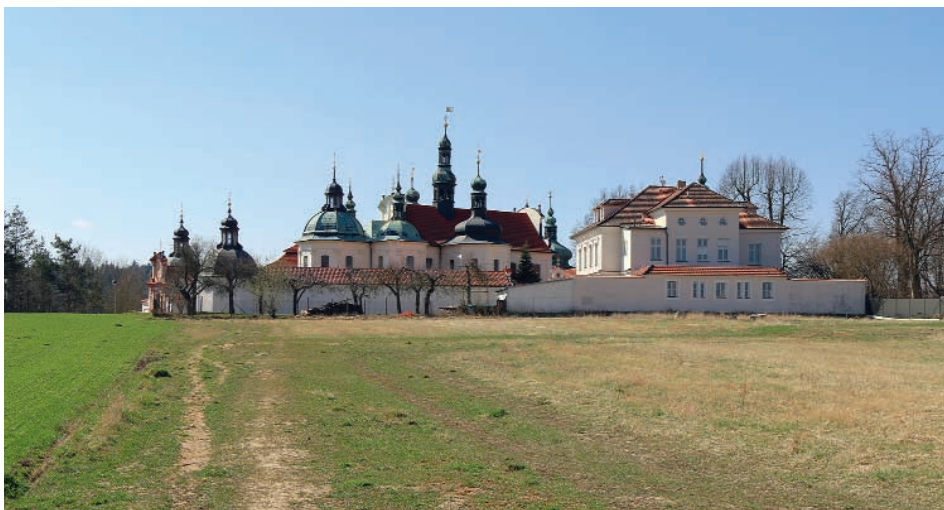
⁹¹ NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, doporučení NPÚ pro PZAD 2016.

⁹² Jan Vojtěchovský – Verena Fialová – Eliška Miklovičová et al., *Restaurovátký průzkum a dokumentace. Restaurování malovaných výjevů v kapli sv. Václava v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech*, Litomyšl 2016, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, i. č. RZ 5435, s. 2–7, 12, 14–18.

⁹³ Blíže Martin Svatoš, Jiljí od sv. Jana Křtitele, Fridrich Bridel a jejich tázání: Co člověk?, in: *Česká literatura doby baroka. Sborník příspěvků k české literatuře 17. a 18. století*, Praha 1994, s. 117–118. – Petra Zelenková, Aegidius a S. Joanne Baptista: D. Wenceslao Bohemorum Duci ac Martyri inclyto Sertum, in: Lenka Stolárová – Vít Vlnas (edd.), *Karel Škréta 1610–1674. Doba a dílo*, Praha 2010, s. 179, kat. č. IV. 11.

⁹⁴ Vojtěchovský – Fialová – Miklovičová et al. (pozn. 92), s. 20–22.

Obr. 23. Klokoty (okres Tábor), poutní areál s kostelem Nanebevzetí Panny Marie, pohled od severu, stav v roce 2018. Vpravo budova bývalé školy (dnes farní středisko a poutní dům Emauzy). Foto: Martin Gaží, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích.

23

varianta překladu mohla vzniknout přímo v Klokotech.⁹⁵

V roce 2015 se při rekonstrukci krovu nad hlavní lodí muselo zrevidovat chybné rozhodnutí o sprážením vazných trámů se stropem, které bylo zvoleno na konci 90. let 20. století. Z tohoto důvodu byly po rozpojení konstrukcí instalovány nové přídatné stropní trámy, ke kterým se připevňovala jednotlivá prkna podbití. Zdobné štukové vrstvy podhledu se poté ukotvily k masivním prkům o tloušťce minimálně 30 mm. V průběhu oprav bylo rovněž nutné zpevnit trámové konstrukce krovu zvonicí a zajistit uvolněné spoje vložkováním a klínováním. Kde to nebylo možné, byly použity ocelové třmeny.⁹⁶

Stabilizace krovu umožnila v roce 2017 komplexní restaurátorský zásah v interiéru lodi kostela zahrnující opravy stěn a stropu i restaurování nástěnných maleb a štukové výzdoby.⁹⁷ Barokní strop se na konci 19. století nacházel v havarijním stavu, a proto byl v letech 1892–1893 nahrazen současným fabionovým. Historické fotografie ukázaly, že autor maleb na nově zhotoveném podhledu znal zaniklou konstrukci a zřejmě i zdokumentoval výzdobu, aby ji mohl variantně rekonstruovat.⁹⁸ Jeho nástěnné malby byly přemalovány ve 30. a 70. letech 20. století a dosud se mylně traduje, že jejich autorem byl neznámý malíř Václav Bartůněk (někdy je jeho křestní jméno uváděno s iniciálou A.). Během průzkumu byla v západní části lodi, nad vrcholem varhan, na spodním okraji výjevu Navštívení Panny Marie nalezena signatura skutečného autora, akademického malíře Vojtěcha Bartoňky (1859–1908).⁹⁹ Díky správné identifikaci tvůrce tak bylo možno využít srovnávací materiál z jeho tvorby, zejména nástěnné malby v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Klecanech (Praha-východ), které umožnily studovat a následně v Klokotech rekonstruovat malířův opravami značně pozměněný rukopis.¹⁰⁰

Strop lodi byl v roce 1892 složen ze sádrových panelů o velikosti přibližně 0,5 m², které byly odlity v dílně do forem a teprve na místě sesazeny a připevněny k rákosovému stropu lodi. Člení se do tří hlavních a šesti menších medailonů. Centrální výjev zobrazuje *Nanebevzetí Panny Marie*, dvě menší pole nad a pod tímto výjevem pak zachycují *Zvěstování* a *Navštívení Panny Marie*. Šest menších medailonů po obvodu obsahuje výjevy zbožné úcty. Textová

pole pod nimi přinášejí české citace ze Starého zákona. Při opětovném zhotovení stropu se zřejmě malíř snažil tyto nápisy rekonstruovat, avšak ne vždy se zdařilým výsledkem.¹⁰¹ Strop lodi získal po restaurování vzhled z konce 19. století. Vojtěch Bartoňek na něm sice pracoval s úspornou paletou barev, ovšem na základě důkladné podkresby základních tvarů všech figur. I přes dva razantní zásahy ve 20. století se nakonec podařilo malbám navrátit osobitý umělecký výraz, jaký se zachoval především na Bartoňkově výzdobě kostela v Klecanech u Prahy.

Na štukové plastice Piety nad vítězným obloukem presbytáře byl při snímání druhotných nátěrů odhalen na soklu pod pravou nohou Panny Marie rytý letopočet 1708.¹⁰² Na stropě nad Pietou je namalován městský znak Tábora, který byl po restaurování dle přání duchovního správce po stranách nově doplněn římskými čísly letopočtů 1708 a 2017. Nad oltářem sv. Barbory po levé straně vítězného oblouku poutal pozornost erb s nápisem *Victoria Graefin Von Deym*, náležející hraběnce Viktorii Deymové ze Stříteže. Malba znaku, pravděpodobně až z 30. let 20. století, byla v 70. letech 20. století výrazně deformována neumělou přemalbou. Z historických fotografií bylo zřejmé, že se na jeho místě nalézal starší erb s datací 1722 a již nečitelnou nápisovou páskou.¹⁰³ Po odkrytí a restaurování byl starší erb připsán hejtmánovi bechyňského kraje, tehdy rytíři (od roku 1730 hraběti) Václavu Ignáci Deymovi ze Stříteže (1669–1747), což doložily i znovunalezené iniciály *W. I. D. S.*¹⁰⁴ Z dochované korespondence tábořského děkana Winklera víme, že tento šlechtic byl v kontaktu s Klokotami dlouhodobě, mimo jiné již v roce 1702 finančně zajistil oplechování sanktusníkové věže.¹⁰⁵

Erb nad oltářem sv. Doroty po pravé straně vítězného oblouku s devizou *SEMPER IDEM* náležel Janu Nádhernému z Borutína, jednomu z donátorů opravy kostela roku 1892.

Předchozí znak zachycený na historických fotografiích mohl patřit Ludvíku Karlovi Nádhernému (1800–1867).¹⁰⁶ Po odkrytí a restaurování bylo zjištěno, že starší znázornění erbu odkazovalo na manželku Václava Ignáce Deyma ze Stříteže (sňatek se uskutečnil v roce 1688), a to lipnickou rodačku Marii Rosu Apolonii, rozenou baronku Vernier de Rougemont-

■ Poznámky

⁹⁵ Ibidem, s. 28.

⁹⁶ Chadim – Coufal – Starý (pozn. 39). – NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, odborné vyjádření NPÚ z 10. září 2014; doporučení NPÚ pro PZAD 2015; MěÚ Tábor, závazné stanovisko z 29. září 2015.

⁹⁷ NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, a. č. 4878, doporučení NPÚ pro PZAD 2017.

⁹⁸ Jan Vojtěchovský – Martina Poláková – Lenka Slouková et al., *Restaurátorský průzkum a dokumentace. Restaurování nástěnných maleb v lodi kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech*, Litomyšl 2017, s. 9, rozbor výzdoby barokního stropu na základě historických fotografií s. 10–15, 30.

⁹⁹ K osobě V. Bartoňky podrobněji Oldřiška Horáková, *Restaurování dvou malovaných výjevů na stropu lodi a na severní oratoři kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech* (bakalářská práce), Fakulta restaurování Univerzity Pardubice, Litomyšl 2017, s. 23–27.

¹⁰⁰ Vojtěchovský – Poláková – Slouková et al. (pozn. 98), s. 18.

¹⁰¹ Ibidem, s. 19–21.

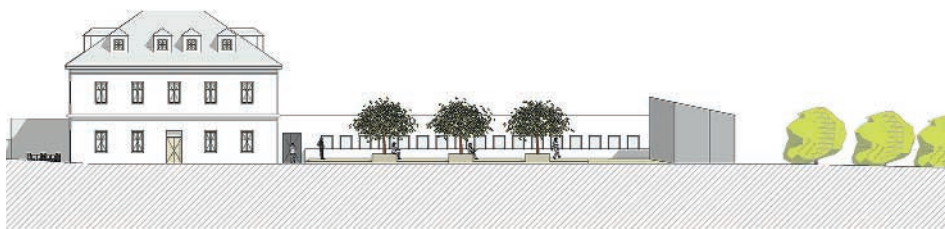
¹⁰² Ibidem, s. 7.

¹⁰³ Ibidem, s. 15–16, 27.

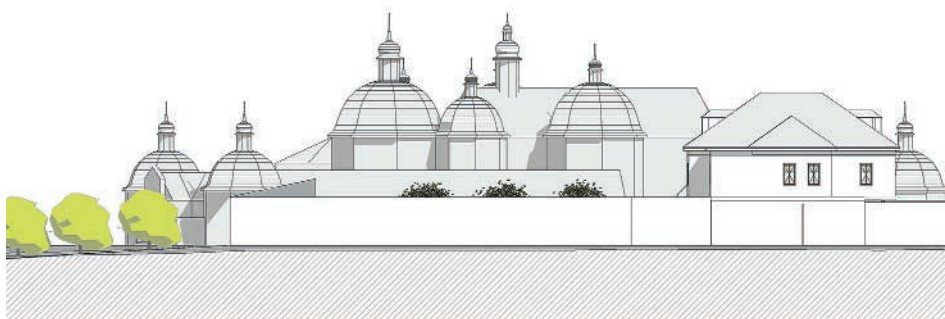
¹⁰⁴ Ibidem, s. 50, 54. K osobě prvního deymovského hraběte, který v průběhu života mimo jiné zakoupil několik statků na Tábořsku, blíže Milan M. Buben, Deymové ze Stříteže, *Střední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku* IX, 1993, č. 30, s. 87.

¹⁰⁵ Naňková (pozn. 12), s. 617.

¹⁰⁶ Vojtěchovský – Poláková – Slouková et al. (pozn. 98), s. 16–17, 28.

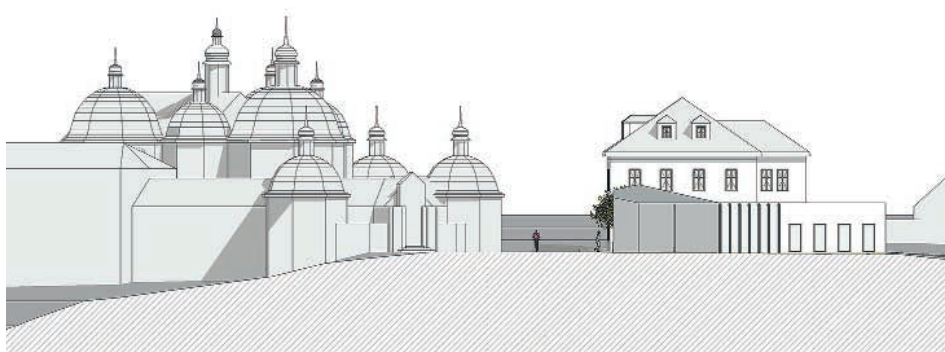

24a

POHLEDY

24b

24c

-Orchamp (1672–1711). To opět potvrzoval fragment jejich iniciál: *M. R. D. R. B. W. R.*¹⁰⁷ Vrcholně barokní donátorské znaky naznačují, že oba postranní oltáře vznikly nákladem identifikovaného manželského páru již před rokem 1711.¹⁰⁸ S ohledem na důležitost zachování informací o historickém vývoji donačních aktivit vedlo doporučení odborného pracovníka Národního památkového ústavu v obou případech k prezentaci nejstarší podoby heraldické výzdoby, podrobné dokumentaci mladších vrstev a návrhu zhotovení jejich repliky v blízkosti původního umístění (k čemuž však prozatím nedošlo).

Na vrcholu vstupního oblouku do jižní kaple sv. Václava byl restaurován reliéfní alianční znak, který náležel významnému donátorskému páru Janu Kristiánovi z Eggenbergu (1641–1710) a jeho manželce Marii Ernestině, rozené ze Schwarzenbergu (1649–1719).¹⁰⁹ Nad severní kaplí sv. Josefa se obnovy dočkal plastický alianční znak Filipa Hyacinta z Lobkowicz (1680–1734) a jeho manželky Eleonory Kateřiny z bílinské větve Lobkowiczů (1685–1720).¹¹⁰

V roce 2017 byly restaurovány rovněž některé malby v severní oratoři, jejíž výzdoba je věnována sv. Janu Nepomuckému. Ve čtyřech

menších výjevech jsou vyobrazeny posmrtné záznaky připisované tomuto světcovi – *Vyzvednutí ostatků sv. Jana Nepomuckého ve svatovítské katedrále; Ohledání jazyka sv. Jana Nepomuckého, ze kterého záračně vytryskla krev; Záchrana Rozálie Hodánkové, která spadla do mlýnského náhonu a Zázračné uzdravení Terezie Veroniky Krebsové roku 1701*. Uprostřed klenby je zobrazen sv. Jan Nepomucký na nebesích.¹¹¹

Při restaurování v letech 2012–2017 se v celém interiéru kostela opakoval stejný typ poškození maleb. Na několika místech byly viditelné stěkance barev z minulých oprav, zčernalá místa pak patrně způsobilo používání olejových lamp a jejich saze. Chemicko-technologický průzkum prokázal, že nástěnné malby byly provedeny technikou olejomalby na vápenné omítce, nápisová pole pak byla zhotovena technikou vápenného secca s příměsí organického pojiva. Barevná vrstva nástěnných obrazů byla kladena způsobem typickým pro olejomalby na plátně či desce. Všude identifikovaná červenohnědá podkladová vrstva měla obdobné složení jako bolusové podklady. Také v nejstarších barevných vrstvách byly identifikovány pigmenty běžně používané v olejomalbě první poloviny 18. století – olovnatá běloba,

Obr. 24a–d. Vizualizace dostavby klokotského poutního domu Emauzy ve variantě, která byla podpořena výsledky jednání Památkové rady NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích. Vizualizace: Atelier VAS, Ing. arch. Martin Kraus, Ing. arch. Ondřej Chudý, 2017.

žluté a červené okry, umbra a země zelená. Nejstarší modrý pigment nebyl jednoznačně určen, pravděpodobně se jednalo o indigo, popřípadě azurit.¹¹² Autor zřejmě neměl mnoho zkušeností s nástěnnou malbou, jak dokládá jeho důraz na drobnopisné detaily, které nemohou být při normálním vnímání z podlahy rozeznatelné.

Možnosti a meze přístavby v blízkosti památkového areálu

Význam klokotského areálu v rámci česko-budějovické diecéze poslední dobou trvale stoupá. Jedním z posledních kroků na cestě k upevnění obecného povědomí o Klokotech jako ústředním poutním místě jihu Čech se stala do Říma směřovaná žádost biskupa Vlastimila Kročila o propůjčení čestného titulu menší baziliky (*basilica minor*).¹¹³ Pokud by žádosti bylo vyhověno, byl by zdejší kostel jediným takto povýšeným v Jihočeském kraji.¹¹⁴ Se zvětšujícím se počtem individuálních poutníků i zbožných zájezdů, často spojených se specifickým programem úzce navázaným jak na sakrální prostor, tak jeho komunitní zázemí, se ovšem začal projevovat praktický problém nedostatečných kapacit pro ubytování i širší volnočasové aktivity v blízkosti poutního místa. Farnost proto ve spolupráci s diecézí iniciovala dostavbu farního střediska a poutního domu Emauzy, jehož starší, prostorově nedostačující budova bývalé školy z přelomu 19. a 20. stole-

■ Poznámky

¹⁰⁷ Ibidem, s. 50, 55.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 55.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 17.

¹¹⁰ Ibidem, s. 18.

¹¹¹ Horáková (pozn. 99), s. 103–116. – Josef Mathes, *Restaurování dvou malovaných výjevů na stropu lodí a na severní oratoři kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech* (bakalářská práce), Fakulta restaurování Univerzity Pardubice, Litomyšl 2017, s. 61–75.

¹¹² Blíže Vojtěchovský – Bartůňková (pozn. 78), s. 3–6, 10–13, 67. – Vojtěchovský – Chadim (pozn. 67), s. 3–4. – Vojtěchovský – Milionová – Poláková et al. (pozn. 86), s. 5–24, 27; Vojtěchovský – Fialová – Miklovičová et al. (pozn. 92), s. 2–7, 12, 14–18.

¹¹³ Markéta Macháčová, Biskup požádá papeže o povýšení Klokot na baziliku, *Mladá fronta Dnes – Jihočeské vydání*, roč. 28, č. 249, 26. října 2017, s. 14.

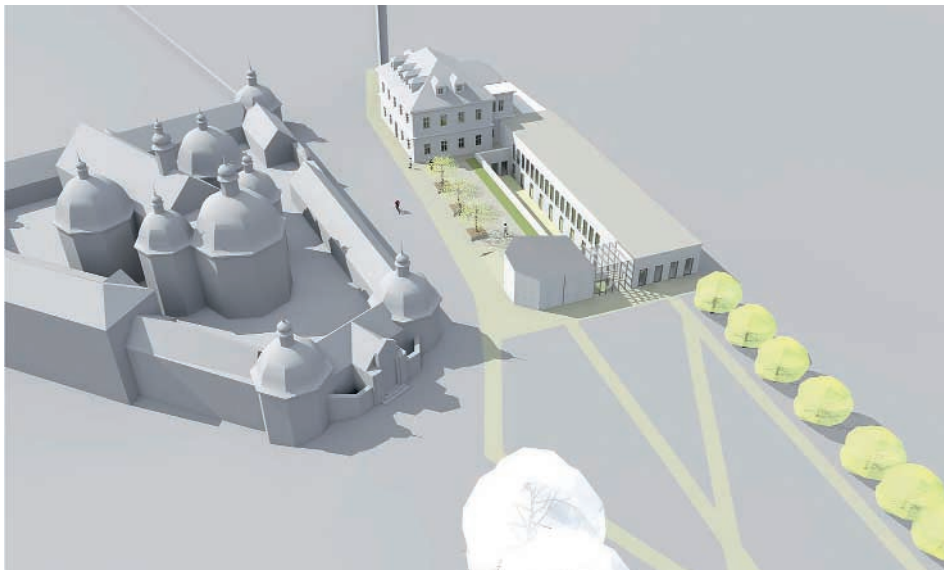
¹¹⁴ V České republice je dosud patnáct menších bazilik, většinou spojených s poutními místy.

tí je umístěná v těsné blízkosti památkového souboru.

Jednou z hlavních památkových a urbanistických hodnot poutního areálu je uplatňování jeho nezvyklé siluety v dálkových pohledech a průhledech. V polovině 90. let 20. století bohužel část těchto možností vzala za své po rozhodnutí o výstavbě rodinných domů východně od areálu,¹¹⁵ na niž navázala další vlna rozrůstající se výstavby na sever od poutního místa. Územní plán ovšem nadále počítá s nezastavitelností ploch volného pole, přes něž je možné vnímat několik působivých pohledů na poutní areál. V souvislosti s navrhovanou dostavbou se ovšem jeden z nich – směřující od severu až severovýchodu – ocitl v zásadním ohrožení.

Záležitost byla proto v roce 2017 přednesena Památkové radě českobudějovického územního odborného pracoviště Národního památkového ústavu, přičemž v úvahu přicházely tři varianty řešení.¹¹⁶ Dvě z nich (autor: Ing. Tomáš Fuit, březen 2017, květen 2017) byly konstruovány jako architektura tradičního typu se sedlovými (případně valbovými) střechami s pálenou krytinou. Jejich autor přistavbu koncipoval jako budovu jen o málo nižší než objekt bývalé školy, s nímž ji měl spojoval prosklený koridor. Nově vystavěná část areálu v těchto dvou řešeních vychází ze zásad klasické architektury a kompozičně i způsobem svého provedení respektuje budovu bývalé školy jako měřítko svých proporcí. Ve variantě z března 2017 je nová část budovy stylově jasně odlišena od starší stavby, ve variantě z května 2017 se starou stavbou inspiruje a vytváří její pendant. Třetí návrh (autor: Atelier VAS, Ing. arch. Martin Kraus, Ing. arch. Ondřej Chudý, červen 2017) je řešen jako stylově se významně odlišující částečně zahlobená stavba s plochou střechou. Jeho koncept vytváří větší prostor pro veřejné prostranství mezi poutním domem a ambitem kostela a respektuje všechny zásadní průhledy na siluetu areálu od severu a severovýchodu, odkud se jeví jako ohradní zeď.

Doporučení památkové rady položilo přednostní důraz na zachování hodnoty dálkového pohledu na areál. První dvě navrhované varianty sice působily v pohledu od kostela a podél vnější strany severního ambitu kontextuálně, zásadním způsobem však narušovaly vnímání panoramatu památky přes severní nezastavěnou plochu. Jako vhodný k dalšímu rozpracování proto památková rada doporučila třetí návrh, který důmyslně pracuje s výškou přistavované budovy, přičemž zvláštní pozornost má být věnována dopracování pohledově neinvazivní podoby okenních a dveřních otvorů. Možnost dostavby byla podmíněna geolo-

24d

gickým průzkumem a plošným archeologickým výzkumem. Oceněn byl koncept minimalistické jednoduchosti až strohosti stavby, včetně barevnosti povrchů, které nekonkurují dominanci pohledového působení barokní architektury kostela a ambitů.

Závěrem

Ambicí tohoto textu je nahlédnout do postupu, které památková péče uplatňovala a uplatňuje při zachování hmotné podstaty specifického památkového areálu. Postoje památkové péče zde nutně oscilují mezi vědomím širokého spektra kulturněhistorických hodnot a výzvami současného užívání, které mu do budoucna zajišťuje stálou pozornost, a tedy i kontinuální údržbu. Vedle toho se postoje památkové péče pohybují na hraně mezi snahami o zachování širokého souvrství memoriálních odkazů a opětovné prezentace kvalitních vrstev povrchových úprav, znepřehledněných pozdějšími utilitárními renovacemi. Volit mezi těmito ne zcela kompatibilními škálami hodnot není jednoduché.

Prvořadým úkolem zůstávalo zachovat a před další destrukcí ochránit stavební konstrukce, které vytvářejí jedinečnou siluetu památky, ne jednou však technicky souvisejí i s interiérovou výzdobou. Štukovým prvkům a nástěnným malbám v presbyteriu i bočních kaplích bylo možné navrátit podobu, jakou měly v dobách největšího rozmachu poutních aktivit, tedy v 18. století. Ne vždy byla prezentována nejstarší vrstva povrchových úprav, ať již pro vysoký stupeň jejího poškození či s ohledem na nutnost zachování kvalitní polychromie vzniklé o několik desetiletí později než původní úprava. Na některých částech bylo možné rekonstruovat barokní podobu podle nalezených fragmentů. Na místech, kde úpravy z 19. a 20. století nesly významnější

informace o vývoji poutního místa a sociálních vazbách, do nichž vstupovalo, bylo upřednostňováno řešení, které je alespoň zčásti zachovávalo. Jako velké překvapení může působit prezentace kvalitní a esteticky výrazné barokní polychromie štukové výzdoby a architektonických prvků zejména v prostoru presbytáře, kde se ukázala ve značném kontrastu vůči několik desetiletí zažitému řešení mechanicky kombinujícímu bílé štuky a architektonické prvky na starorůžovém pozadí. Díky zjištěným grafickým předlohám a identifikaci příslušných pasáží z Písma se na několika místech podařilo napravit dlouho tradované omyly v určení jednotlivých výjevů a doplnit tak pietně konzervované původní úpravy věrohodnými rekonstrukcemi poškozených či neumělymi pozdějšími opravami zkomolených maleb.

Klokotský poutní areál má všechny předpoklady k rozvoji společenského uplatnění ve formách, které odpovídají potřebám 21. století, aniž by se zde muselo nutně přistupovat ke kompromisům zásadněji narušujícím jeho památkové hodnoty. I v tomto může být zamyšlení nad vývojem zdejší památkové péče inspirativní pro další místa s obdobným potenciálem.

Studie vznikla při naplňování vědeckovýzkumných úkolů v rámci rozpočtu vědeckovýzkumné instituce NPÚ.

■ Poznámky

115 Jana Prošvicová, Časem vyrostou nové stromy i domky: územní plán dostavby zóny Klokot členové zastupitelstva schválili, *Táborské listy* IV, č. 103, 3. 5. 1995, s. 9.

116 NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, zápis ze zasedání Památkové rady dne 29. června 2017.